

A nép mint ópium

Népi, nemzetiségi folklorizmus
és politika a Kádár-korszakban

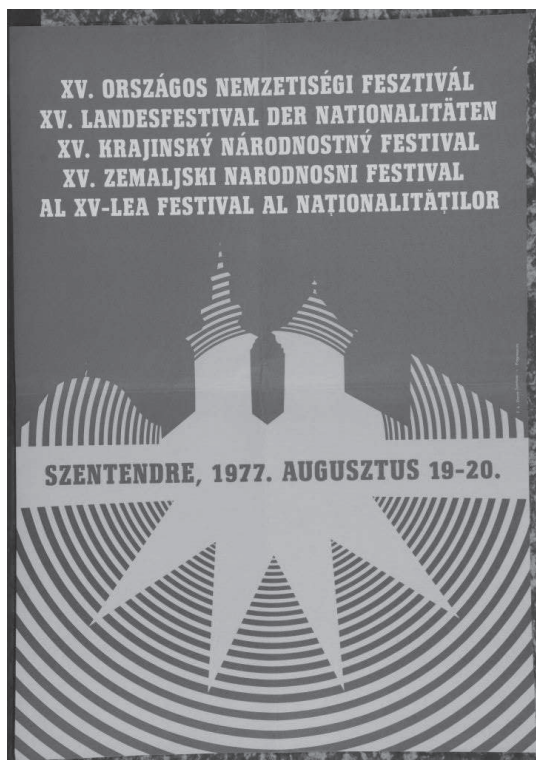
Klamár Zoltánnak barátsággal!

A címben jelzett témát elsősorban Pest megye vonatkozásában igyekszem feltárni. Pest megye, és azon belül Szentendre adták a Kádár-korszak látványos, a szövetségi politikát szimulálni szándékozó intézményesített nemzetiségi folkloreseményeinek többségét, és nem utolsó sorban itt épült meg a Skanzen. Pest megye (és Szentendre) a látványos folklorélemekkel operáló szövetségi politikaimitálásban nemcsak földrajzi okokból játszott központi szerepet a korszakban. Ezért is érdemes a megyei párt- és egyéb iratokat, a sajtóanyagot témánk szempontjából megvizsgálni. Meggyőződésem szerint mind a folklorizmus jelenségére, mind a korszak politikatörténetére vonatkozóan hasznos adalékokat lehet e vizsgálat alapján megtudni. Kiindulási pontom az volt, hogy a Kádár-korszak központi fogalma, az úgy nevezett szövetségi politika – annak minden kétségen felül időszaki sikereinek ellenére – alapvetően szimulált volt: elsősorban a látványra épült. Ebben az összefüggésben – amit remélem, meggyőzően adatolok majd az alábbiakban – alapvetően a látványos szimulálás volt mind formáját, mind tartalmát tekintve a szóban forgó politika veleje. A gyakran lelkesítő, szubjektíve önkéntes közösségi élményként megélt látványos kultusz események, fesztiválok stb. valójában, tartalmát tekintve egy nagy és sokáig sikeresnek tűnő látványos politikai szimuláció formai megjelenései voltak. Külön igyekeztem azt a kérdést is megválaszolni, hogy a korszak látványos népi-nemzetiségi, tartalmát tekintve nem eléggé hangsúlyozható módon formális és a szimulálásra kihegyezett kultúrája megjelenésének és megjeleníthetőségének mik is voltak a kitüntetett helyei, azaz: a korszakban mit jelent(het)ett e népi kultúra muzealizálása és mediatizálása? Hogy konstruálódott egy politikai látvány, majd hogyan muzealizálódott s mediatizálódott az?

A Pest megyei Hírlap 1972. június 20-i számának olvasója elé színes, élő nemzetiségi kultúrélet képe tárulhatott. Az előző nap a

A II. Pest megyei nemzetiségi fesztivál szereplői és közönsége Szentendrén.
A Ferenczy Múzeum Fotótárából

A XV. Országos Nemzetiségi Fesztivál plakátja. A Ferenczy Múzeum Történeti Dokumentációs Gyűjteményéből

megye és az ország kirakatvárosában, Szentendrén egész napos, hangos s látványos nemzetiségi fesztivált rendeztek: „Vasárnap már reggel térzene köszöntötte Szentendrén a II. Pest megyei nemzetiségi találkozóra ékező együtteseket, a vendégeket s a városlakókat.” Első programpontként a megyei levéltár igazgatója a Bajcsy-Zsilinszky utcai általános iskolában nemzetiségi levéltári és könyvtári kiállítást nyitott meg. Ez a ritualitásában érdektelen esemény valójában roppant éles fényt vet utólag is arra, hogy az államszocialista látványtársadalom politikai ceremóniamesterei mit is gondoltak a népi kultúráról általában s különösen pedig a nemzetiségek népi kultúrájáról: „Ugyancsak az általános iskolában szlovák, délszláv, német, magyar kerámiát, textíliát, viseletet, bútort, fafaragást bemutató nemzetiségi néprajzi kiállítást nyitott meg Marosvölgyi Lajos, a Szentendrei Városi Tanács elnökhelyettese.”²

A spektakulum társadalmának államszocialista magyarországi mutációjában a népi-nemzetiségi kultúra egyfelől az év egy kiemelt napján bemutatható hangos látványosság, másfelől pedig muzeológiai ügymenet lehetett. A politikai értelmezési keretet színesítette a konkrét spektakulum helyszíne: az ekkorra jószerivel egynyelvűvé lett Szentendre, amely város két generációval korábban még ugyan nem volt sem díszlet-, sem kirakatvárosa Magyarországnak, ugyanakkor valóban sokszínű, soknemzetiségű Duna-menti település volt. Olyan város, ahol a 19. század végén az üzleti levelezés természetesen folyt német, magyar, szerb és szlovák nyelven, de ahol héber betűs üzleti iratok is fennmaradtak. A hetvenes évekre a város sokszínűsége már csak látványelemként maradt fenn, turisztikai, filmes, televíziós, színházi és politikai díszletként *szolgált* csak az egykori sokszínűség kétségtelenül látványos emlékeinek szövedéke.³

A megyei napilap idézett lelkendező tudósításából az is kiderült, kik voltak azok, akik a megye színes nemzetiségi életét szimulálták látványosan a nagyszabású rendezvényen. Természetesen nem a szereplők voltak szimuláltak, szereplésük sem nevezhető pusztán szimulációnak. A résztvevők túlnyomó többsége számára az ilyen rendezvények *szubjektíven* jó szándékú, jóhiszemű mozgás, mozgalom lehetettek. Ám a szervezők, valamint az egész rítus szerkesztett egysége felől nézve egyértelmű volt a látványos szimulálás szándéka. „Még délben a találkozóra érkezett együttesek – a lórévi délszláv, a maglódi szlovák, a nagytarcsai szlovák, a pilisszentkeresztzi szlovák, a pilisvörösvári német együttesek, a pomázi ifjúsági fúvószenekar, a solymári német énekkar, a tököli délszláv együttes, a Tápió-menti ifjúsági együttes és a vendégként

érkezett Komárom megyei kecskédi német együttes, s a nógrádi szlovák menyecske-kórus – a Móricz Zsigmond Gimnázium előtt, a Marx téren és a Bükkösparton ének-, zene- és táncbemutatót tartottak.” A megye országosan s a határokon túl is *reprezentatív* népi-, nemzetiségi együtteseit a fenti szerkesztettségükben, rendezettségükben egy nagyszabású színjáték szerves látványelemeiként használta a korabeli politika.

A mozgalomnak nevezett *Röpülj páva* televíziós vetélkedő, a nemzetiségi fesztiválok, a járási, megyei, és országos népdal- és néptáncversenyek mind-mind az intézményes társadalmi spektakulum részeként szolgáltak. A sugalmazott látvány célja – Zelnik József kifejezésével élve – egy „népinek, népművészetinek kinéző”,⁴ a kádári politikával ilyenként szövetséges nép folyamatos, rendszeres felmutatása volt. A felülről sugározott művi identitás a díszes népművészeti ruhák hangsúlyos használatával is jelezni kívánta a „szövetség” manifesztálásának ünnepélyességét.⁵ Az intézményes társadalmi spektakulum kifejezés a Guy Debord által 1967-ben leírt *A spektakulum társadalmá*⁶ című, a modern társadalmakat kritikálva leíró marxista alapvetésének parafrázisa. Debord szerint a spektakulum ebben a modern társadalomban már rég nem díszítő, illusztráló elem, hanem „az uralkodó termelési mód eredménye és terve” is egyben: hatalomról és dominanciáról szól. Egy univerzálisan hamis világ (-rendszer) legnagyobb hazugságaként értelmezte a látványosságot Debord, olyanként, ami velejéig reakciós és konzervatív: hisz a látványos és totális jelrendszerével kizárólag a fennálló rendszer fennmaradását szolgálja. Ez az adott látványpolitikai eszköztár használatában úgy nyilvánult meg, hogy *látványosan* igyekeztek a kádári szövetségi politikát szimulálva léteztetni. A spektakulum idővel önálló – valójában a legfontosabb – termelő tevékenységgé kell váljon ebben a Debord által kritikusan leírt rendszerben. Látvány, azaz spektakulum, és spekuláció ebben a világértelmezésben rokon fogalmak. „A spektakulum a létező rend önmagáról szóló, végeérhetetlen beszéde, öntömjenező monológja.” E monológ társadalmi-politikai üzenete a passzív elfogadás, hogy minden, ami *látványosan* megjelenik jó – és minden ami jó: megjelenik látványosan. Debord permanens ópiumháborúnak is nevezte ezt a spektakulumot. Ami az általunk tárgyalt jelenséget illeti: a média által közvetített és megalkotott *látványos* nép lett az ópium maga.

De térjünk vissza az 1972-es Pest megyei spektakulumhoz, az arról tudósító újságcikkhez! Délután az említett reprezentatív együttesek látványos felvonulást tartottak Szentendre belvárosában. A *látványos* központi programot városi és megyei politikai potentátok nyitották meg. A megnyitón felvonuló dignitások sora is jelezte a látványos, egy napba sűrített, de egyben egy napra korlátozott nemzetiségi lét lehetséges értelmét. Az egész látványosság a Hazafias Népfront égisze alatt valósult meg.

Bernáth Tibor, a *Hazafias Népfront* szentendrei városi titkára beszédében üdvözölte Barinkai Oszkárét, az MSZMP megyei bizottsága titkárát, Ognyenovics Milánt, a Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetségének főtitkárát, országgyűlési képviselőt, Csala Lászlót, a Hazafias Népfront Pest megyei bizottságának elnökét, Molnár Józsefet, a KISZ megyei titkárát, Gerd Vehrest, az NDK nagykövetsége harmadik titkárát, Oldrich Mohelskyt, a csehszlovák követség tanácsosát, Spiro Skendzicet, a jugoszláv nagykövetség kulturális attaséját, Krizsán Ferencet, a Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetsége központi lapjának, a Ludové Novinynek főszerkesztőjét, Kerner Ferencet, a Magyarországi Németek Demokratikus Szövetségének munkatársát, valamint a szentendrei járás és a város politikai dignitásait.

Nemzetiségi fesztivál szereplői és közönsége Szentendrén. A Ferenczy Múzeum Fotótárából

Ezt követte a megyei tanács illetékes elnökhelyettesének, dr. Csicsay Ivánnak az ünnepi beszéde. „Emlékeztetett arra, hogy a Magyar Kommunista Párt az ország felszabadulásának kezdetén programjavaslatban követelte a tényleges nemzetiségi egyenjogúságot. *Államunk az alkotmányban biztosította a nemzetiségek jogait*, pártunk Központi Bizottsága és a Politikai Bizottság határozatokban rögzítette a marxizmuson-leninizmuson alapuló nemzetiségi politika elvi alapjait és gyakorlati útbaigazításait. *A helyes politika eredményeként a nemzetiségi lakosság politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális fejlődése párhuzamos a magyar lakosságéval*, és így testvéri együttműködésben,

növekvő aktivitással vesznek részt a szocialista Magyarország építésében – mondotta, majd így folytatta:

„Mindennek megvalósításában úgy érezzük, Pest megye a lehetőségeinek megfelelően jelentős részt vállalt. Az 1969-ben hozott megyei nemzetiségi határozat és intézkedési terv biztosította a megye nemzetiségi községeiben az anyanyelvi oktatást. Megyénk számos községében láthatjuk a szlovák, német és délszláv nemzetiségek népi hagyományainak és élő kultúrájának ápolását és éltetését. Gazdagodnak az egyes nemzetiségi községekben a helytörténeti kutatások során előkerült tárgyi dokumentumok, amelyeket azóta már több alkalommal kiállítottunk. Pest megye népdaléneklésének külön színfoltjait jelentik azok a német, szlovák és délszláv énekkarok, énekesek és hangszeres szolisták, akiket a Röpülj páva-körök bemutatóin hallhattunk.” A hivatalos programot nemzetiségi utcabál zárta.⁷

A megyei tanácselnök-helyettes őszinte szavaiból kiderülhetett az egynapos nemzetiségi felvonulás, látványos fesztivál üzenete és funkciója. Az nem volt más, mint a pártpolitika helyességének, népi-nemzetiségi gyökereinek, és az úgynevezett szövetségi politikának az illusztrálása. A látványos népi-nemzetiségi kultúra egyfelől az említett pártpolitika eredőjeként állt a látványos eseményről tudósító újságcikk egykori olvasója elé, másfelől annak *lehetséges* mibenléte (formája, tartalma és helye) sem maradhatott titokban: fesztiválokat, kiállításokat, múzeumokat jelentett. Ebben az értelmezésben a hazafiasnak és népfrontosnak látszódni akaró politika egyszerre töltötte be a múzeumi látványként felfogott népi-nemzetiségi kultúra rendezőjének, nézőjének és egyben teremőrének is a szerepét. A szövetségi politika látványos, népi-nemzetiségi szimulálása mellett.

A nemzetiségek muzeális kirakatszerupe nem egy akár véletlenül is kiválasztható újságcikkből vezethető le. Ez a határozott látványpolitika folyamatosan előbukkan a korszak vonatkozó forrásaiból. Az 1972-es, szentendrei Pest megyei nemzetiségi fesztivált öt évvel követően a megyei napilap már a megyei nemzetiségi politikai koncepció

sikereiről számolt be *A kultúra – közös kincs* című cikkében. Az írás legfontosabb állítása az volt, hogy „egyre gazdagodik a Pest megyében élő három – német, szlovák, délszláv – nemzetiség kulturális élete”. Ezt a kategorikus állítást olyan, az 1977-es év első felében megrendezett eseményekkel illusztrálta a cikk szerzője, mint a területi délszláv kultúrverseny döntője Tökölön, tanácskozás Szentendrén a délszláv műemlékek megóvásáról, német járási műsor Dunaharasztaban. Folklórműsorok, versenyek, muzeális műemlékek voltak azok a politika által látványosan felmutatott jelenségek, amelyekben a nemzetiségek nemzetiségi mivoltukat megélhették, megmutathatták. A megyei – helyesnek és követendőnek bemutatott – nemzetiségi politika sikereként könyvelte el a cikk a tököli délszláv folklóregyüttes vendégszereplését Eszéken, s hogy Törökbálinton a nemzetiségi óvónők tanácskoztak. Ugyan nemzetiségi óvodák nem voltak a megyében, de nemzetiségi óvónők már találtak akkora számban, hogy egy tanácskozást lehetett velük tartani. Fontos információja idézett cikkünknek, hogy 1976-tól megszakadt a megyei nemzetiségi „munka” szentendrei hegemoniája. Vác és Ráckeve is bekapcsolódott a megyei nemzetiségi látványpolitika alkalmazásába.⁸

Mindez persze távolról sem volt az államszocializmus, avagy épp csak a Kádár-rendszer látványos terméke. Hugh Seton-Watson, a leghatásosabb angolszász Kelet-Európa szakértő írta néhány évvel 1945 előtt, de már a háború utáni újrendezésre is készülve a térségről szóló összefoglaló nagy monográfiájának bevezetőjében,⁹ hogy a Kelet-Európába eljutó nyugati utazó kötelező jelleggel eljut majd vidám parasztközé, akik népies ruhákban énekelnek és táncolnak az utazó számára. Seton-Watson arra hívta fel a potenciális utazók figyelmét, hogy a látvány, az élmény semmiképp se tévessze őket meg. A turisztikai és propagandisztikus élmény – minden látványosságával együtt – valójában a nem túl vidám társadalmi és politikai valóságnak a nyugati utazó elől való elkendőzését szolgálta már a két világháború közötti időszakban is. Abban az időszakban, amelyben szintén nem keveset hivatkozott a hivatalos kelet-eu-

A Több nyelven, egy akarattal című, 1972-es, szentendrei nemzetiségi találkozóra szervezett néprajzi kiállítás enteriőrjei. A Ferenczy Múzeum Fotótárából

rópai politika a népre, pontosabban a népiesség és a népiség fogalmaival leírhatóan vélt absztrakcióra. A hivatalos népies, majd *völkisch* propaganda egy nagyon is népellenes politikát volt hivatva nem kizárólag külföldön népszerűsíteni. Magyarországon ennek a népies politikának volt egyfelől látványos eleme a matyó viselet elburjánzása, a Gyöngyösbokréta állami mozgalom látványos produkcióinak felfutása, illetve Kovács Imre népi írók az elítélése. A látványosan népieskedő politika egyszerre félt a néptől, és a népről szóló (szociográfiai) irodalomtól. E politika eszköze és tárgya csakis egy látványosan népies absztrakció lehetett, nem maga a nép.

Ez a kettősség továbbélt az 1945-ös fordulatot, és különösen a népi demokráciának elnevezett pártállami diktatúra 1949-et követő bevezetése után. Az absztrakt nép mint hivatkozási és legitimációs alap újból látványos politikai látványelemmé vált egy olyan rendszerben, amelyik látványosan tagadott meg mindenféle kontinuitást az 1945 előtti rendszerrel. Az új rendszer nagy és látványos politikai vállalkozása volt az 1949-es választások megszervezése s lebonyolítása, amelyben a Rákosi Mátyás elnökölta Magyar Függetlenségi Népfrent – diszkreditált, illetve betiltott ellenjelöltek nélkül – 96,2 százalékos „győzelmet” szerzett. A Magyar Dolgozók Pártja által kreált álnépfrent képviselői még a választási győzelem évében megszavazták a valóban sztálinista alkotmányát Magyarországnak. Ezt követően az új rendszer is megteremtette a maga Gyöngyösbokrétáját, nem múlhatott el rituális ünnepség vidám népitáncosok szereplése nélkül. 1951-ben, szimbolikus aktusként megalakították az Állami Népi Együttest.

Az a látványos, népfrentos politika, amelyik az 1956-os népi forradalom leverését követően berendezkedő Kádár-rendszer egyik külföldre s belföldre egyaránt sikeresen eladható termékévé tette a népi-nemzetiségi folklórt, s ami a hatvanas évek végétől permanens – s a televízióban is látványos – folklórfesztiválként élőként szimulálta e politika népi-nemzetiségi gyökereit, e rendszer számos eleméhez hasonlóan már az úgynevezett ötvenes években is megjelent igényként-vágyként a nagypolitika csúcsein. Nyilvánvaló módon a Magyar Dolgozók Pártja is igyekezett fantomtömegekre hivatkozva, látványos mozgalom-pótlékokkal eltakarni az egyre nyilvánvalóbb politikai tényt: a milliós tagságra és össznépi támogatottságra hivatkozó politikai vezetés hatalma intézményesedésével megszüntetett mindennemű mozgalmiságot önmagán belül is, s adminisztratív módon beszüntette az egyéb önszerveződő egyesületeket. Az önmagát népinek hazudó, ám a valóságban mind a néptől, mind saját párttagságától, lehetséges politikai bázisától is elidegenedő pártvezetés felülről igyekezett létrehozni a diktatórikus, elidegenedett uralmát látványosan legitimáló, fantomtömegekre hivatkozó fantomszervezeteket. Ezek látványos kampányokkal s politikai (hűség-) nyilatkozatokkal szimulálhatták működésüket (ami nem azonos a formális létezéssel), magát a mozgalmiságot, amire a rendszer vezetése egyrészt a genezisétől kezdődően hivatkozott, másrészt pedig – Lenin óta ez is a hatalomra került bolsevik típusú államszocialista rendszerek sajátossága – épp létükkel jelezték: a rendszer nem túri a valódi mozgalmakat, a mozgalmiságot. Funkciójuk a rendszer kódolt duplabeszédűségéből fakadó módon az volt, hogy létező mozgalmi szimulákrumként a mozgalmak működésének lehetetlenségét, ellehetetlenítését, tiltását látványosan rejtsek el. A nagy szimuláció központi látványos szerve a népfrent volt a rendszer genezisétől kezdődően, hisz maga a proletárdiktatúrának nevezett rendszer formálisan népfrentos aka-

ratból – szavazás útján – intézményesült a hatalomban. Az 1949-es Népfrontot már 1954-ben átnevezték Hazafias Népfronttá. Az egykoron leszalámizott koalíciós pártok formális maradékai helyett már csak egy politikai párt, a Magyar Dolgozók Pártja – legelső és vezető helyen – szerepelhetett ebben az új formációban. Rajta kívül a korporatív rendszer megbízhatóan pártos – azaz a pártvezetés által közvetlenül irányított – szervezetei és „szövetségei” lehettek az új népfront tagjai, köztük a SZOT, a DISZ, MNDSZ, egyéb termelési szervezetek mellett az MTA, a TTIT, a Béketanács, az államosított és a párt által közvetlenül irányított művészeti szövetségek, a Magyar Jogász Szövetség, a Vöröskereszt, a MSZBT után, mint afféle sorzáró (gyöngyös-) bokréta a magyarországi szlovákok, délszlávok, németek és románok „demokratikus”, illetve kultúrszövetségei.¹⁰ A népfrontot létrehozó KV határozat a régi-új szervezetet „széles demokratikus tömegmozgalomként” határozta meg. Feladata egyértelműen az volt, hogy mozgalmuszimulákrumként az állampárt politikáját legitimálja s népszerűsítse. „Hogy az új népfront valóban széles tömegmozgalommá fejlődjék, fokozott tevékenységet kell kifejtenie elsősorban a falun, a dolgozó parasztság politikai aktivitásának emelésében, jelentős szerepet kell betöltenie a középrétegek körében (...), melyek megnyerése a népi demokrácia számára a *nemzeti egység megvalósítására irányuló törekvések sikereinek fontos feltételei.*”¹¹

1970-ben, az MSZMP X. kongresszusán a Hazafias Népfrontot úgy határozták meg, mint „a legszélesebb politikai tömegmozgalom, amelynek keretében a párt vezetésével megvalósul a társadalom valamennyi osztályának és rétegének összefogása a szocializmus építése céljából”¹² Ugyanezen a pártkongresszuson, a HNF főtitkára, Bencsik István a KB beszámolóiból idézett meghatározást csak adatolta: „A párt szövetségi politikája egész népünk megalapozását vívta ki. [...] Igaz, vannak idehaza gondjaink. Nehezen indultunk, és még mindig visszahúz bennünket a múlt terhe és öröksége. De a haladás képe mégis igaz. [...] Nemcsak dolgozunk, de örülünk is szépülő életünknek...”¹³ A párt főtitkára, Kádár János, a következő pártkongresszuson, 1975-ben így beszélt a HNF-ről: „A Hazafias Népfront-mozgalom a párt szövetségi politikájának a jegyében, a párt vezetésével ... fejlődött tovább, szélesítve a párt és a párton kívüli dolgozók kapcsolatát, segítve a tömegek cselekvő részvételét politikai, társadalmi életünk sok irányú fejlesztésében...”¹⁴ A kádári, 1975-ös, jubileumi-ünnepi kongresszusi beszédben a látvány valóságként állt elő. A Kádár által sugallt valóságban a HNF olyan mozgalom volt, amiben a néptömegek politikai cselekvése megvalósulhatott, és amely a párt politikai vonalát csak megerősítette.

Nemzetiségi fesztivál közönsége
Szentendrén. A Ferenczy Múzeum
Fotótárából

A kuvaiti emír látogatása
a szentendrei Skanzenben.
A Ferenczy Múzeum
Fotótárából

sította. A valójában mozgalom-szimulákrum Hazafias Népfront aktuális főtitkára, Sár-
lós István is csak illusztrálhatta a kádári tételeket a pártkongresszuson. Mondaniva-
lójának veleje az volt, hogy a HNF teljes mértékben egyetért a párt politikájával. „An-
nak a határozott szándéknak adott kifejezést, hogy minden erejével kiveszi részét a
XI. kongresszus határozatainak megvalósításában. Annak, hogy a dolgozó nép köz-
életi aktivitása fokozódjék, nemzetközi jelentősége és következménye van.” Külföldi
vendégeiknek azt sulykolta a HNF nómenklatúra, hogy „mozgalmunk olyan kerete a
nemzeti összefogásnak, amelyben minden társadalmi intézmény, és minden, politi-
kánkat támogatni kívánó állampolgár részesévé válhat a közös cselekvésnek.”¹⁵ A HNF
mint látvány imígyen lehetett egyszerre politikai eszköz és cél. Láthattuk, a magyar-
országi népfrontot nem Guy Debord olvasója, hanem Rákosi Mátyás hozta létre, majd
Kádár János fejlesztette tovább. Feladata látványos, a pártpolitika által generált moz-
galomszimulákrumként a párt politikájának látványos legitimálása volt. Hazafiasan és
népiesen. És legfőképp: látványosan. Nem véletlen, hogy a Hazafias Népfontra vonat-
kozó párt dokumentumok – mind az 1957 november 21-i Központi Bizottsági határo-
zat, mind az azt megújító 1967. július 4-i, a Hazafias Népfront helyzetéről és felada-
tairól szóló Politikai Bizottsági határozat¹⁶ fontosnak tartotta annak hangsúlyozását,
hogy „a népfront nem tömegszervezet, hanem széles, demokratikus politikai tömeg-
mozgalom.” Ehhez 1967-ben még hozzátették, hogy „ez a szemlélet ma már egyér-
telműen elfogadottá vált, és lényegében a gyakorlatban is érvényesül.”¹⁷ A népfront
mint látványszervezet, mint mozgalom-szimulákrum még a párthatározatok szerint
is politikai akaratból keletkezett. Mozgalommá – az 1967-es dokumentum figyelmes
olvasója ezt pontosan tudhatta – nem magától vált. Azt pedig a napi tapasztalatból
tudhatta, hogy a népfront mint látvány, valójában csak fantomtömegekre hivatkozó
fantommozgalom, ami valójában csak látványszerepet tölthetett be az államszocialis-
ta rendszer mindenkori politikájában.

A népfrontok mint kirakatintézmények, az államszocialista rendszereket azok bu-

kásáig kiszolgálták. Funkciójuk a desztalinizációt követő pártpolitikai cikk-cakkok hű követése és *látványos* – mind kül-, mind belföldi – illusztrálása volt végig. Ezek a politikai cikk-cakkok Sztálin halálát, és különösen az 1956-os magyarországi forradalmat követően a társadalom síri csendjét garantáló életszínvonal-politikát (a társadalom korrumpálását) vegyítették hazafiaskodó nacionalizmussal, illetve rendőri elnyomással. Magyarországon a Kádár-rendszer első éveit követően a rendőri elnyomásról a társadalmat korrumpáló életszínvonal-politikára – és ezzel szoros összefüggésben az úgynevezett szövetségi politikára – tevődött át a politikai hangsúly. Lengyelországban ezt az 1968-as diákmegmozdulásokat követően a hivatalos nacionalizmus „színesítette”. A romániai nemzeti kommunizmus az állami rendőrségi elnyomás és a hivatalos nacionalizmus perverz elegyévé lett a nyolcvanas évekre.

A Kádár-korszak hivatalos – a párthatározatokból kitűnő – viszonya a hazafiassághoz és a népfrontos népiséghez nem volt mindig ugyanaz a jelenség. Az 1956-öt közvetlenül követő években, a kádári szövetségi politika intézményesülése előtt a hazafiság, a nacionalizmus mint az imperialista felbomlasztás *lehetséges* eszközei értelmeződtek. A „nemzeti kommunizmus” a Moszkva irányította leninista kommunista pártok fő ideológiai ellensége volt az ötvenes évek végén. Ezt színezte Magyarországon az 1956-os forradalom friss élménye. A hatvanas évek elején ebben a globális és magyarországi kontextusban fogalmazott úgy az MSZMP KB aktuális ideológiai iránymutatása, hogy „(a) nacionalista mozgalmak és a nacionalista ideológia ... bonyolult jelenségek... A hazánkban végbement szocialista átalakulás lényegében megszüntette a nacionalizmus társadalmi alapjait. [...] De ezzel még korántsem szűnt meg a nacionalista ideológia hatása... A szocialista hazafiság mindenekelőtt népünk szocialista vívmányainak, forradalmi alkotóerejének, ezek nemzeti és nemzetközi jelenségének a tudatából táplálkozik. [...] A kapitalizmustól a szocialista országok terhes eszmei örökséget is kaptak: a más nemzetek iránti bizalmatlanságot, a nemzeti előítéleteket. A nacionalizmus a szocialista országokban a csakugyan előforduló ellentmondásokba és az évszázadok óta meglevő ... téveszmékbe és mélyre ivódott érzelmekbe kapaszkodik. [...] A nacionalizmus hazánkban a legtömegesebben ható, a szocializmus fejlődését veszélyeztető ideológia...”¹⁸

Az idézett, 1965-ös pártdokumentumhoz képest az érett Kádár-korszakra magának a pártnak a hozzáállása is alapvetően megváltozni látszott a hetvenes évek végén. Az úgy nevezett népi kultúra vezető pártos ideológusa, Király István már a világrendszer harcának kontextusában egész másként látta és láttatta ezt a kérdést: „Aki a mában az ideológiai fellazításnak csak egyik válfaját, a nacionalizmus buktatóját látja, s nem veszi észre az imperialista eszmei behatolás másik nem kevésbé veszélyes oldalát, a nemzeti nihilizmus, a szupranacionalizmus téziseiben ott ható önzést, kapitalista mérgezettséget, a Veres Pétertől emlegetett „élvezetvallást”, „liberál-individualizmust”: nem figyel fel az a történelmet vizsgálva sem arra, hogy nemcsak nacionalista szűkeblűséget, provincializmust hordtak magukban a múlt Habsburg-ellenes szabadságharcái sem, de egy mindenfajta individualizmussal szembe forduló patriotizmust, népszerűtetet is. Nem veszi észre, hogy kritikailag továbbvive, átértékelve eszmei fegyver az így létrejött érzés. [...] ez is segít abban, hogy a fejlett kapitalista országok fellazító törekvéseivel, vendégmunkásokat toborzó csábításaival szemben ellenerőket kapjon a lélek. [...] A kapitalista életforma húzóerejével [...] szembeállítja ez a haladó magyar

múlt régi nagyjainak, nagy alkotóinak földhöz és néphez kötődő kemény elszánását, helytálló dacát is: a sajátos magyar szabadságharcos eredetű hazaszeretetet. [...] a történelmileg létrejött kurucos-szabadságharcos hazaszeretetnek ... legbensőbb lényege: a megkötöttség-érzet; a hűség a lenthéz, a „szegény hazához”, ... a kötődés, a vonzódás a nekünk kiszabott cselekvési térhez, adott valósághoz, adott emberekhez. A forradalmi közelre tekintés ... a szocializmus bevitele a kis ügyekbe, a mindennapokba: a hétköznapok forradalmasítása; az otthonteremtés egy ország számára.”¹⁹

A pártdokumentumok, direktívák s a mögöttük felhalmozott pártos tudományos szakértői szövegek mint történeti források alkalmazásakor mindig izgalmas a bennük felbukkanó kritikai elemek vizsgálata. Az adott szövegtípusok tudni illik a fényes jövőre vonatkozó elképzelések, illetve azok történelmi szükségszerűségként való értelmezése mellett rendre tartalmaztak olyan – akaratlanul is – kritikai elemeket, amelyek az aktuális pártpolitikai vonalat magyarázták, a megelőző pártpolitikai vonal kritikájaként. A lehetséges történeti valóságot ezek az önkritikus kitételek gyakran roppant élesen világították meg. Így történhetett meg, hogy a pártközpont illetékese egy elméleti szövegben pontosan írta le – a kádári kétfrontos harc jegyében, és az adott esetben egyszerre a határokon belülre és azokon túlra üzenve – a nemzetiségi folklorizmus kritikáját: „Nacionalista barbárság minden olyan törekvés, amely nemzetiségek kultúrájának felszámolását célozza. Egy-egy csillag valamennyi az emberi kultúra égboltján. Kioltani őket bűn volna. De hiba volna ezeket a kultúrákat valamiféle díszítőelemnek tekinteni. Vannak, akik a nemzetiségek kultúrájában csak *folklórt* látnak, népviseletet, népi táncot, népdalokat – olykor »gyöngyös bokrétát«. A nemzetiségek a mában élők, dolgozó, alkotó közösségek. *Mai kultúrára van szükségük, szocialista tartalmú nemzeti kultúrára.*” A szerző, Nonn György, miközben mint fontos célt említette a korszerű nemzetiségi kultúra megteremtését, kritikusan jelezte, hogy ahelyett az aktuális valóság inkább a díszítőelem és a gyöngyösbokréta szavakkal írható le. Bár alapvetően az évszázados történelmi elmaradottsággal magyarázta a korszerű, szocialista tartalmú nemzetiségi kultúra hiányát, de önkritikusan jelezte, hogy a *látványos* politikai *folklorizmus* is akadály lehet adott esetben a kívánt cél elérésének.²⁰ Persze, a kritikai tényleírás csak elvétve jelenhetett meg a hazai nemzetiségi politika *üdvőtörténetéről* szóló szövegfolyamokban. Az MSZMP vonatkozó politikáját helyesnek, elvszerűnek bemutató alapmű szerzője például a lenini nemzetiségi politika mintapártjának történeteit vázoló szöveget követően a párt és a Hazafias Népfront példás nemzetiségpolitikai gyakorlatáról szólva kizárólag a díszítőelemeket, a „gyöngyösbokrétákat” tudta felhozni. „A nemzetiségi szövetségek a Hazafias Népfronttal együttműködve szervezik a hazánk különböző nemzetiségű lakosainak barátságát ápolni, elmélyíteni hivatott rendezvényeket, amelyek »nemzetiségi napok«, »barátsági napok« néven már sok közösségekben váltak hagyományosakká. A szövetségek segítik a helyi nemzetiségi népművészeti csoportok munkáját, számukra műsorfüzeteket adnak ki. A legjobb nemzetiségi együttesekkel úgynevezett kultúrkörutakon látogatják a nemzetiségi községeket, kulturális cserekapcsolatokat tartanak fenn a szomszédos országok népművészeti csoportjaival. [...] A nemzetiségi szövetségek legfontosabb tevékenységei közé tartozik a Hazafias Népfront szervezeteivel együttműködve politikai tevékenységet kifejtteni. [...] Amikor azt mondjuk, hogy nálunk a nemzetiségi a helyére került, azon azt értjük, hogy nincsenek súlyos, megoldatlan problémák, hogy nálunk jó a nemzetiségek köz-

J. Pérez de Cuellar ENSZ
főtitkár a szentendrei Kovács
Margit Múzeumban.
A Ferenczy Múzeum
Fotótárából²⁷

érzete.” Mindez az MSZMP politikájának, és különösen az 1980-as pártkongresszus határozatainak tudta be a szerző, Kővágó László.²¹ A párt elméleti folyóiratában megjelentekkel – ha finoman is, de – vitázott a pártmunkások lapja, a Pártélet egy másik száma.²² A szerző szerint „az utóbbi időben a néhány szomszédos országban élő magyar nemzetiségű lakosság sorsáért való aggodás helyenként együtt jár eredményeink túlértékelésével.”²³ A túlértékelt látványos eredmények mellett ott sorjázta a cikkben a sajnálatos tények, amik az anyanyelvi kultúra és oktatás elsorvadásáról szóltak. Az óvodákban, iskolákban tanítók egész másként látták a nemzetiségek kultúrájának helyzetét, mint a látványos nemzetiségi fesztiválok díszvendégei. Kívülről nézvést a látványos ügymenet még a nyolcvanas években is sikertörténetnek tűnt. „A közművelődési tevékenység gerincét a nemzetiségek népművészeti csoportjai jelentik. Kedveltek a hímzőkörök, a nemzetiségi pávakörök is. (...Ezek lettek a nemzetiségi kultúrának mintegy a reprezentánsai...) A szlovákok, a románok népi tájházai, a múzeumok gazdag nemzetiségi gyűjteményei az intézményszerű hagyományőrzés fontos bázisai.”²⁴ Ám a fontos bázisokon virágzó látványosan muzealizált nemzetiségi kultúra még a korlátozott nemzetiségi nyilvánosság szerint is komoly gondokkal küzdött. Az anyanyelvi (valójában kétnyelvű) oktatás mellett a nemzetiségi könyvkiadás is a rezervátumlét egyértelmű jegyeit mutatta. Néprajzi kiadványok mellett népmesék, népdalok tették ki a vékony hazai nemzetiségi könyvkiadás gerincét.²⁵ A nemzetiségi lét, a nemzetiségi kultúra egyre inkább a múzeumokba szorult.²⁶

Azt azért a Művelődési Minisztérium illetékes nemzetiségi szakembere, Kővágó László is látta, és óvatosan láttatta, hogy a látványos sikerek mögött leggyakrabban szomorú valóság állt. Igaz, mindezt óvatosan jelezte mindig Kővágó, mint például: „nemzetiségi oktatásügyünk ... jól, de még mindig nem kielégítően szolgálja a Magyar Népköztársaság nemzetiségi politikájának megvalósítását. [...] Az eredményeket ennek ellenére sem lehet kielégítőnek tartani. Nem lehet, mert nemzetiségi oktatásügyünk nagyon mélyről indult ..., s ... az értelmiségi réteget nagyon kedvezőtlen körülmények

között kellett kiképezni. [...] Magyarország folklórkincsét nagymértékben gazdagítja, tarkítja a nemzetiségek népi kultúrája, művészete. A nemzetiségi hagyományok, népszokások ápolásán alapuló nemzetiségi kulturális élet a délszlávoknál, a szlovákoknál és a románoknál a felszabadulástól kezdve, a németeknél pedig az 1950-es évek első felétől kezdve erőteljes kibontakozásnak indult, és szép kezdeti eredményeket ért el. Ez a kulturális tevékenység azonban hosszú ideig egyoldalú volt, mivel szinte kizárólag a folklór területére szűkölt le. [...] Nem kis szerepet játszott ... ebben a leszűkülésben az egyfajta igénytelenség is. Nemzetiségi lakosaink nagy része nem tanulta iskolában anyanyelvét, vagy ha tanulta is 1945 előtt, annak leggyakrabban tájnyelvi változatát. [...] Az elmondottak miatt nemzetiségeink viszonylag gazdag, felszabadulás utáni kulturális története a közelmúltig meglehetősen egysíkú volt. Így főleg a néptáncban, a népszokások színpadra vitelében és a népdalok karéneklésében sikerült eredményeket elérni.”²⁸ A dialektikusan felfogott nemzetiségi politika leglátványosabb sikerei a *Pávakörhöz* kötődtek, azaz az élő nemzetiségi kultúrát egyszerre helyettesítő és szimuláló kvázi-mozgalomhoz, illetve a nemzetiségi, hagyományos néprajzi múzeumokhoz köttettek a nyolcvanas évek legelején is. „A nemzetiségi énekkarok és a többnyire »Pávakör« néven működő egynemű kórusok az 1970-es években mind mennyiségben, mind színvonalban szép fejlődést értek el. [...] Az 1970-es években jelentős előrelépés történt azon a téren, hogy a magyarországi nemzetiségek sajátos *néprajzi hagyományait*, annak tárgyi és szellemi értékeit tudományos eszközökkel is gyűjtsék, értékeljék és a közművelődés szolgálatába állítsák. Ennek keretében négy nemzetiségi bázismúzeum létesült...”²⁹

Még a legszárazabb, legóvatosabb módon pártos, az MSZMP alapvetően helyes nemzetiségi politikáját üdvözítő háttérszövegben is fel-felbukkantak részint drámai elemek, mint például a német nemzetiségi kulturális háborút követő megkésett megindulására vonatkozó kitétel, részint a nemzetiségi kultúra *lehetséges* valóságára vonatkozó önkritikus gondolatok. Az önkritika- amit persze óvatosan adagoltak a direktívaszövegek, illetve az azokat valójában elkészítő szakemberek szakmai tanulmányaikban – arra a valóságra igyekeztek reflektálni, hogy a Kádár-korszakban előbb a nemzetiségi kultúra alapintézményeit, a nemzetiségi iskolákat megszüntették vagy elsorvasztották (körzetesítették stb.), majd tényleg röviddel rá látványos, központi politikai üggyé lett a folklorizált és muzealizálás alatt lévő nemzetiségügy látványos felmutatása politikai célból, és nem ritkán efemer politikai eseményeken.³⁰

A hazai nemzetiségekkel foglalkozó társadalomtudósok is a fenti dialektikus képet adatolták. Egyfelől az anyanyelvi kultúra, az oktatási intézmények elsovadásáról, másfelől pedig az úgy nevezett népi kultúra – ami a gyakorlatban a folklorizmussal volt azonos – reneszánszáról számoltak be.³¹

Az érett Kádár-korszak „hazafias népfrentpolitikája” homlokterében az újból felfedezett nemzetiségek, pontosabban a látványossággá váló nemzetiségi politika eszközei, a nemzetiségi táncosok, énekesek kerültek. Egy látványos, színes, élő néprajzi-nemzetiségi múzeum látványelemeiként. „Több nyelven, egy akarattal.” A debordi fordulattal élve, ami látványos volt, az lett a népi-nemzetiségi kultúra. Ami múzeumi-, rezervátumi-,³² vagy épp fesztivállátványosság volt, az lett a népi kultúra, az lett a nemzetiségek nemzetiségi mivoltának megélésének kerete.

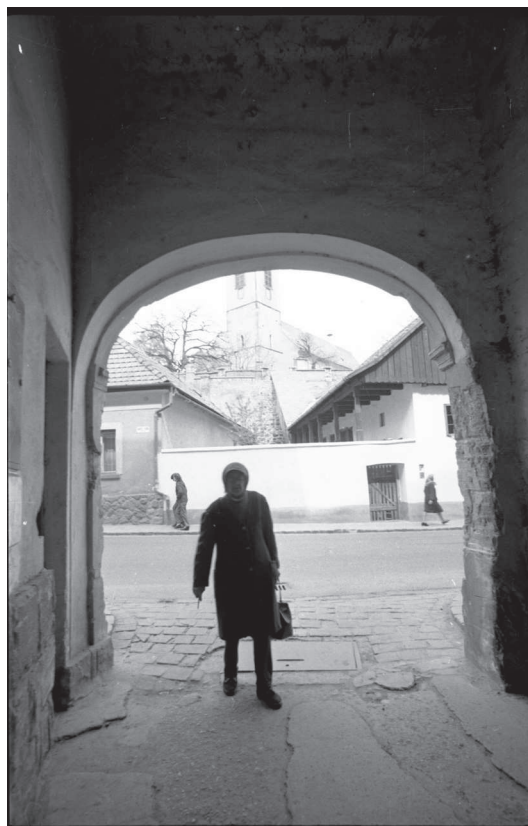
A megyei pártbizottságon tartott üléseken időnként a valódi népi kulturális fogyaszt-

A Szentendrén 1976-ban átadott,
a Ferenczy Múzeumhoz tartozó Népművészetek
Háza képe egy szemközti kapualjból.
A Ferenczy Múzeum Fotótárából

tásra vonatkozó adatok is elhangzottak. 1958. december 19-én az MSZMP művelődési politikájának Pest megyei érvényesüléséről tárgyaltak a jelenlevők. A napirendi pont kijelölt előadója, Turgonyi Júlia a kulturális forradalom céljáról és értelméről szóló általánosságokat követően jelezte, hogy az 1956-hoz köthető nacionalista fellángolás a megyei kulturális vezetésben is megjelent. Büszkén jelentette be az előadó, hogy ennek képviselőit eltávolították posztjaikról. Különösen érdekes Turgonyiné előadói beszédéből az az adat, mely szerint a *Csepel Autónál* operára, hangversenyre, színházra 37 ezer forintért adtak el jegyet a kultúrosok, míg operettre, cirkuszra 81 ezer forintért. Hangsúlyozni kell, hogy ez az adat a „kulturforradalom” második szakaszának kezdetére vonatkozott. Más hozzászóló (Szántó Miklós) is tényként említette, hogy az operett és a cirkusz sokkal népszerűbb volt a kulturforradalom idején az operánál. A megyei pártbizottság munkatársa, Kovács Béla új munkastílust javasolt a párt kultúrpolitikájának megyei implementálásában: segíteni a kezdeményezéseket.

A helyi kezdeményezések politikai felkarolásának előtérbe helyezésével egy időben a „nemzeti kommunizmus” veszélyére is figyelmeztetett, mondván ezeknél a kezdeményezéseknél a nemzeti forma gyakran megelőzi a szocialista tartalmat. Kulturális téren is a fő veszélynek a jobboldali revizionizmust nevezte meg Kovács Béla. A rituális és „korszerű” jobboldali revizionizmus-, illetve nemzeti kommunizmus-kritikát követően a hozzászóló konkrétan kiemelte az új munkastílus mint forma egyik lehetséges és politikailag támogató tartalmát: a népművészetet és néprajzot. A Galgamente és Tura voltak a legfőbb pozitív, felkarolandó és népszerűsítendő példái. Mind mondta: „Perspektívában fontos helyük és szerepük van a megye kulturális, művészeti fejlődésében. Foglalkozni kell ezekkel a kérdésekkel, látni kell például a Galgamenti népi hagyományok szépségét és hatását az ifjúságra és (a) ragaszkodást az ott kialakult hagyományokhoz.”

A megyei kultúrpolitikáról szóló pártbizottsági vita 1958 decemberében már nem Rákosi Mátyás országában zajlott, aminek következtében olyan akaratlanul is fontos és pontos megállapítások is elhangozhattak, miszerint a kultúrpolitika alapkérdése a hétköznapi anyagi kultúra, az ellátás alacsony színvonala.³³ A kulturforradalom, az opera és a színház *versus* operett és cirkusz kérdésénél fontosabb kultúrpolitikai téttel bírt már a Kádár-korszak elején a hétköznapi anyagi kultúra, az ellátás kérdése.

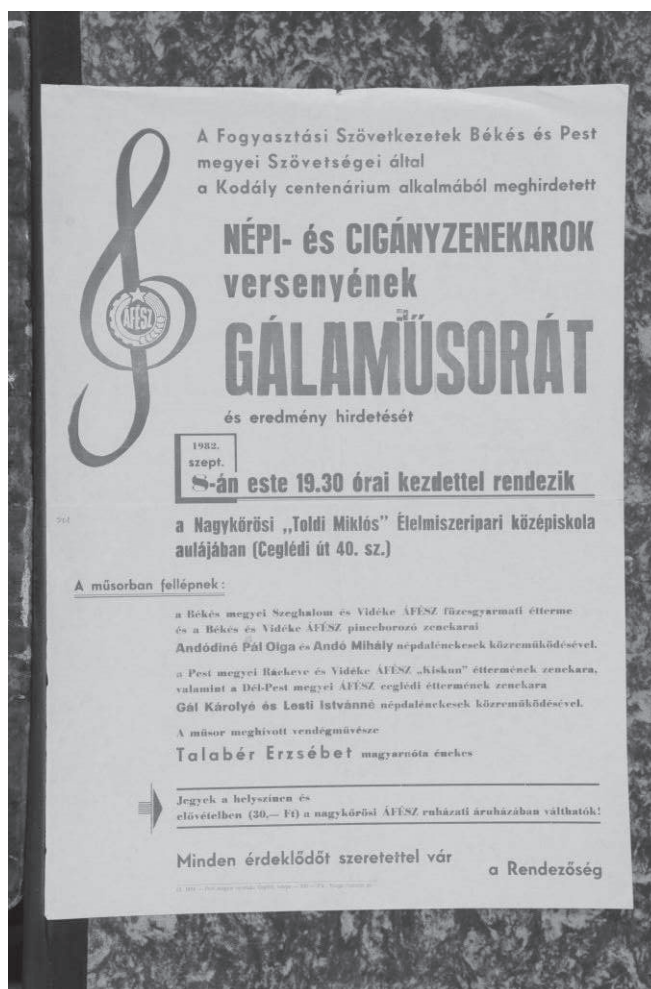
Alig egy évvel később, az MSZMP Pestmegyei Bizottságának hároméves programjának vitáján, 1959. június 2-án már elemeiben megjelent a Kádár-rendszerre jellemző kultúrpolitika, és azon belül a folklorizmus lehetséges politikai használatának, szerepének majd minden döntő eleme. A benyújtott anyag az „ellenforradalom” káros hatásairól szólva veszélyes politikai kisiklásokról szólt. A kultúra pártatlanságának, függetlenségének veszélyes jelszava hamar népszerűsége tette a megyei kulturális életben. További káros jelenségként említették, hogy minden jel szerint megélenkült a hitélet. A korszak döntő politikai kérdésében, a falu szocialista átalakulásában fontos csapásnak tartották a kistulajdonosi szemlélet leküzdését a művelődéspolitikai eszközeivel. Az egy évvel korábbi kultúrforradalom ekkorra már a szórakozva nevelés vágyává szelődött.

Ami a konkrét közművelődési feladatok illeti, a nagy átalakítás keretében az alábbiakra kívánták a párt megyei vezetői a hangsúlyt helyezni: 1. Öntevékeny művészeti munka: népi tánctanárok, zene- és énekkarak felkarolása, szponzorálása; 2. A népművészet mint központi kultúrpolitikai kérdésen belül a „népművészeti hagyományaink ápolása, értékeink megbecsülése fontos művelődéspolitikai feladat.” Ezért, mint fogalmaztak, „elő kell segíteni népművészeti kincseink gyűjtését.” A népművészeti kincsek mint kultúrpolitikailag használható látványosságok gyűjtésében a néprajzkutatók, pedagógusok, táncsoportok tagjai, a diákok jelentették a politikai és szakmai bázist az anyag szerint. Az MSZMP új megyei politikai kurzusáról szóló anyag egyértelműen fogalmazott a politikailag látványosan hasznosíthatónak tartott népi kultúra konkrét alkalmazásának lehetőségeiről: „A meglevő új gyűjtések eredményéből rendszeresen meg kell tartani a megye népművészeti kiállítását, népi zene- és tánccbemutatót. [...] Gondoskodni kell kiváló tehetségű népművészeink megfelelő politikai-erkölcsi támogatásáról.”³⁴ Egyértelműen fogalmazott az 1959-es (kultúr-) politikai dokumentum: a látványos, múzeumi kiállításként és/vagy látványos műsorként felhasználható népművészet politikailag, erkölcsileg (anyagilag) támogatandó.

Az 1961. október 30-i pártbizottsági ülés az MSZMP 3-éves megyei programjára rimelve fogadta el az MSZMP Pest Megyei Bizottsága ötéves művelődéspolitikai irányelveit. A népművészet (öntevékeny művészeti csoportok működése) a dokumentum szerint példamutatóan fontos volt Pest megyében a Galga-mentén, a Tápió völgyében és a Pilisi falvakban. A dokumentum a népi kultúra, a nép és a nemzetiségek látványos politikai muzealizálása jegyében hangsúlyozta a helyi múzeumok fontos szerepét (Aszódot, Pencet említve). A közművelődési feladatok felsorolása között fogalmazódott meg leginkább a kulturális látványpolitika főcsoportja: „A tudományos gyűjtő munka irányításával, segítségével, pályázatok kiírásával, kiállítások rendezésével, a néphagyomány mai életünkben való korszerű alkalmazásával segítsük a népművészet fejlődését. Népszerűsítsük legjobb termékeit népművészeti táj- és idegenforgalmi területeinken, kulturális intézményeinken keresztül.”³⁵ A látványpolitikába már ekkor bekerült az idegenforgalom, ami valódi fontosságát majd egy évtizeddel később nyerte el.

A vonatkozó megyei pártiratok alapján úgy tűnhet, hogy a Kádár-korszak elején lefektetett látványos politikai irányelvek alapján folyó Pest megyei művelődéspolitikai ügymenet a folklorizmusban is zavartalan és töretlen módon nyújtott megnyugtató látványt a politikai megrendelők számára. A közművelődés fejlődése Pest megyében témában tartott megyei pártbizottsági ülés 1974. szeptember 27-én hosszan sorolta a

Nagykőrösi plakát 1982-ből.
A Ferenczy Múzeum Történeti
Dokumentációs Gyűjteményéből

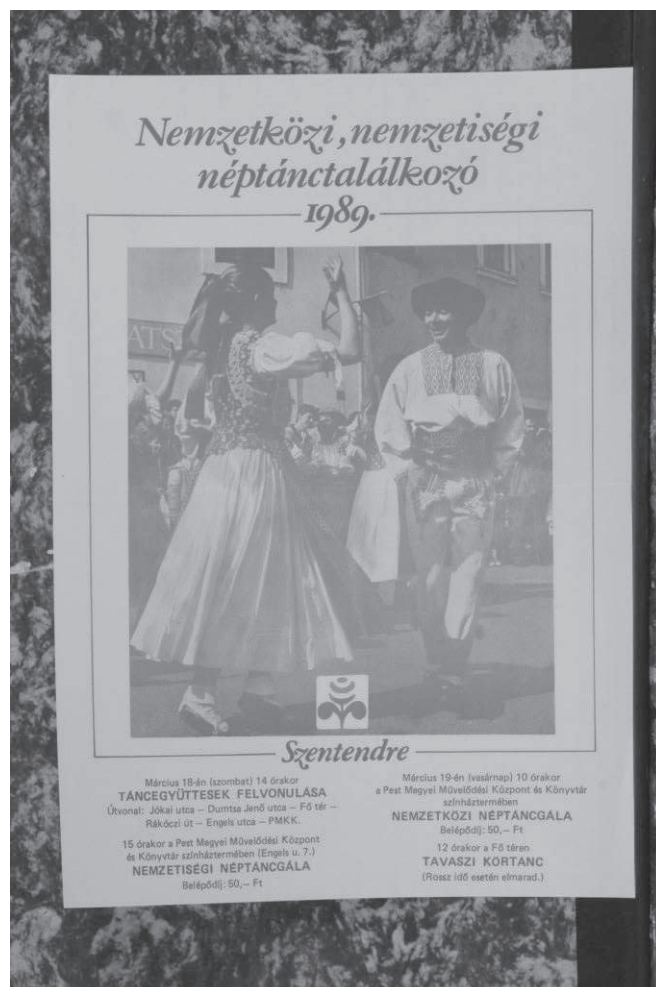

látványos sikereket: „A népi kultúra ápolása tükröződik 19 néprajzi emlékeket gyűjtő múzeumi intézményünk munkájában, a Tápiómenti Együttes sikeres szerepléseiben, a Galga-menti népi fesztiválban, az évente meghirdetésre kerülő néprajzi és honismereti pályázatokon, a 12 »Népművészet mestere«, a néprajzi és díszítőművészeti szakkörök, a néptánc csoportok, és a népdal körök tevékenységében. Megyénk rendezte meg első ízben a »Röpülj páva« körök Országos Találkozóját. [...] Közművelődési munkánk szerves része a nemzetiségi kultúrájának ápolása. Tovább javultak a nemzetiségi lakosság anyanyelvi művelődési feltételei, fejlődtek a nemzetiségi klubok, bővültek a nemzetiségi művészeti együttesek hazai és külföldi szereplési lehetőségei.” 1970–1974 között 200-an részesültek a Népművészet Mestere, a Kiváló Népművelő, a Szocialista Kultúráért s a Miniszteri Dicséret kitüntetésekben.³⁶ A művelődéspolitikai homlokterében már leplezetlenül állt az érett Kádár-korszak vonatkozó pártdokumentuma szerint is a fesztivál mint műfaj, a látványos műsorokban megjelenő meg-

rendezett folklóresemény, s a látvány mögötti jelenségek muzealizálása. Büszkeségre adott okot a *Röpülj páva* kampányban betöltött Pest megyei úttörő szerep is.

1979. szeptember 21-én feladattervet fogadtak el a Pest megyei pártbizottságon az MSZMP nemzetiségi politikájának továbbfejlesztésére. Az üres szöveg hangsúlyt helyezett annak kijelentésére, hogy „a nemzetiségi politika pártunk politikájának szerves része.” Ekkorra a magyarországi nemzetiségi (látvány-) politika egyre nyilvánvalóbb módon a környező „szocialista” országoknak – és csak rajtuk keresztül a belföldi felhasználóknak – szólt. Alkotmányban biztosított jogok, látványos fejlődés és hasonlóként íródott le ez az üzenet az MSZMP aktuális szövegében. Abban, amely konkrét eredményként azt tudta csak megemlíteni, hogy az amatőr nemzetiségi művészeti csoportok száma emelkedett.³⁷

Hogy a kádári szövetségi politika az adott területen kizárólag látványról, annak fel-

Szentendrei plakát
1989-ből. A Ferenczy
Múzeum Történeti
Dokumentációs
Gyűjteményéből

mutatásáról szolt, hogy a kádári szövetségben valódi tömegek helyett látványos fantomtömegek³⁸ és rituális, ám látványosan *közvetíthető* politikai kultuszeseemények játszották a főszerepet – mintegy akaratlanul is jelezve: az adott *látványos* politikai ügyben a *látványos* forma volt maga a kicsinyesen prózai tartalom –, mi sem bizonyítja jobban, mint a magyarországi cigányság következetes ignorálása a szóban forgó kultuszeseeményeken. Nem lehet a Kádár-kor egykori közjogi nemzetiség-felfogására szűkíteni a cigányság ilyen hiányát a szövetségi politikát szimuláló kultuszeseeményekről. Hisz a kádári politikával való szövetséget szimuláló kisebbségi-nemzetiségi fantomtömegek mellett a hazai cigányság valódi tömegei csakis mint szociális, rendszeti és közegészségügyi problémaforrásként jelenhettek meg. A korszak tömegkommunikációjában is így szerepelt a hazai cigányság. A magyarországi nemzetiségi kisebbségek fantomizálódó (asszimilálódó) tömegeivel szemben a honi cigányság nem annyira a *Röpülj páva*, mint inkább a *Kék fény* című televíziós műsor szerkesztői látványeleme lehetett csak. A fentiek alól szabályerősítő kivételt képezett a nótazenekarok, cigányzenekarok muzsikus cigánya. A cigányság folklórja imígyen nem lehetett a „szövetségi politika” szerves látványeleme, miközben a cigányság hagyományos sztereotípiákból építkező negatív képe, a politikának – és például a *Kék fény*nek hála – sajnálatos módon folklorizálódott, lett része a kádári időszak népi kultúrájának. Ki lehet jelteni, hogy a Kádár-rendszer szövetségi politikájában a hazai cigányságnak nem lehetett helye. Mivel ez a szövetségi politika a kisebbségek esetében is kizárólag látványpolitika volt. És a cigányság mint olyan látványelemként nem volt – a dolog kicsinyes látványtermészeténél fogva – politikailag felhasználható, bemutatható. Sem a korszak elején, amikor a szóban forgó szövetségi látványpolitikának – azaz a társadalmi-politikai szövetség látványos szimulálásának – kizárólag belpolitikai, konszolidációs célja volt, sem pedig a Kádár-korszak második felében, amikor a magyarországi kisebbségi látványpolitikának immár – igaz, elsősorban belföldi, belpolitikai használatra – külpolitikai szerepe is lett.³⁹

1985. február 1-én kibővített megyei pártbizottsági ülésen vitatták meg a megye politikai vezetői a megyei pártbizottság beszámolóját a XII. kongresszus óta végzett munkáról. 1985 elején a szokásos rituális sikerjelentésekbe már helyenként őszinte tényfeltárásnak ható hangok is elhangzottak. Az MSZMP XIII. kongresszusára ezek a tényfeltárási hangok már nem jutottak el. Herczenik Gyula a „kulturális rész kiegészítését javasolta a népművészetek részletesebb elemzésével. Pest megyében igen élénk a népművészet, szórakozást nyújt a lakosság számára és nem utolsó sorban jelentős nemzetközi sikerek is felmutathatók.” Krasznai Lajos (előadó) válaszában elismerte, hogy valóban foglalkozni kell a népművészet kérdésével...⁴⁰ Minderre már sem idő, sem politikai akarat sem maradt. Az úgy nevezett szövetségi politika, aminek legfőbb intézménye a Hazafias Népfrent volt, és amelyiknek egyik leglátványosabb eszköze épp a folklorizmus volt, a társadalom csendjét garantáló életszínvonal-politika forrásainak kiapadásával fokozatosan veszített népszerűségéből. Ha magát az úgy nevezett szövetségi politikát, vagy épp a Hazafias Népfrentot nem is lehetett az első nyilvánosságban kritizálni, de a látványos folklorizmus az 1980-as évek elejétől egyre élesebb kritikák, sajtópolémia tárgya lett.⁴¹ A magyarországi államszocialista rendszer legutolsó éveiben maga a Hazafias Népfrent, pontosabban annak nómenklatúrája elfordult a látványos szövetségi politika-imitálástól. Akkoriban már e nómenklatúra jobban tá-

jékozott tagjai is egyfajta – rendszerkritika nélküli – modellváltásban voltak érdekeltek, amely végső soron a nómenklatúra átmentését célozta meg. Ebben a nagy vállalkozásban pedig már nem volt szüksége e nómenklatúrának a látványos fantomtömegekre mint hivatkozási alapra. A különböző kulturális, öntevékeny vagy épp felülről szervezett közösségeket magukra hagyta az őket sokáig használó nómenklatúra, hogy a rendszerváltást követően a fizikai infrastruktúrájukat is sorsára hagyják. Diszfunkcionálissá vált a *Több nyelven – egy akarattal* jelszó jegyében felfuttatott „mozgalom”. Az abban leggyakrabban őszinte lelkesedéssel résztvevők magányos tömegként magukra maradtak. A tömegkommunikáció és a változó politika már egy új népet, népképet konstruált ekkoriban. De ez már egy másik történet. Ami a *Több nyelven, egy akarattal* vagy épp a *Röpülj páva* konkrét hozadékaként megemlíthető, hogy a tömegkommunikációs figyelem és kampánynak hála sajátos homogenizáció ment végbe a népi „hagyományok” területén is. A *Röpülj páva* televíziós vetélkedő egyik korabeli kritikusa így fogalmazott erről: „Az új identitás eredménye egy újhagyományokat ápoló közönség és előadók, akik olyan dalokat énekelnek, amelyek nem jellemzik saját településük zenei ízlését, olyan ruhákban járnak, »amiket alig viselnek szülőföldjén, csak az IBUSZ-plakátokon.«”⁴² Ez a folyamat időállóan bizonyult a rendszerváltást követően is. Pest megye településein, és legfőképp a budapesti agglomerációban a hagyományörzők manapság mezősségi viseletben mezősségi táncokat járnak, és nem ritkán székely kapuk mögé térnek haza.

JEGYZETEK

1. A tanulmány egy kiállítási katalógus szövegének kibővített változata. A kiállítás címe *„Több nyelven egy akarattal...” Népi és nemzetiségi kultúra a Kádár-korszakban*. E sorok írója a kiállítás ötletének kitalálásától a szentendrei fotó- és plakátanyag válogatásán át a katalógus megírásáig vett részt a Vácra és Aszódra tervezett kiállítás munkálataiban. A katalógus könyvészeti adatait egy hónappal a váci kiállítás megnyitása után sem tudom – tiszteletpéldány hiányában – megadni. Barátságom és szolidaritásom jegyében dedikálom Klamár Zoltánnak e tanulmányt, megköszönve a munkámat folyamatosan kísérő figyelmét és szakmai segítségét.
2. *Több nyelven, egy akarattal*. Pest megyei Hírlap, 1972. június 20.
3. Kende Tamás: *A Dunakanyar kapuja – Egy idegenforgalmi központ konstrukciója a Kádár-korban*. Acta Museologica Hungarica III. SZNM, h.n. (Pozsony), 2010. 61–96.
4. Zelnik József: *Az ünnep megszállása*. Magvető, Budapest, 1989. 29–43.
5. Ezt elemzi és idézi fel szellemesen Zelnik József idézett művének *A mesterségesen létrehozott patina – A televíziós ünnep* című fejezete. i.m. 67–90.
6. Debord, Guy: *A spektakulum társadalma*. (Ford: Erhardt Miklós) Balassi, Budapest, 2006.
7. *Több nyelven, egy akarattal*. Pest megyei Hírlap, 1972. június 20.
8. Prukner Pál: *A kultúra – közös kincs*. PMH, 1977. június 7.
9. Seton-Watson, Hugh: *Eastern Europe Between the Wars, 1918–1941*. Cambridge, 1945.
10. *A Magyar Dolgozók Pártja határozatai. 1948–1956*. Napvilág, 1998. 285–294.
11. I.m. 288. kiemelés tőlem.
12. *A Magyar Szocialista Munkáspárt X. kongresszusának jegyzőkönyve*. 1970. november 23–28. Kossuth, Budapest, 1971. 35.
13. I.m. 287–288.

14. A Magyar Szocialista Munkáspárt XI. kongresszusának jegyzőkönyve. 1975. március 17–22. Kossuth, Budapest, 1975. 116.
15. I.m. 370.
16. A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962. Második, bővített kiadás. Kossuth, Budapest, 1973. 154–160.; A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1967–1970. Kossuth, Budapest, 1974. 90–99.
17. I.m. 91.
18. A Magyar Szocialista Munkáspárt néhány időszériú ideológiai feladata. A Központi Bizottság irányelvei. 1965. március 11–13. A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai. 1963–1966. Kossuth, Budapest, 1968. 145–147.
19. Király István: Hazafiság és forradalmiság. Kossuth, Budapest, 1974. 179–180. illetve 215–216. vö. Kende Tamás – Mink András: Proletár – nemzet – köziség. Beszélő, 2006. 2.
20. Nonn György: A nemzetiségek egyenjogúsága – követelmény és mérce. (Eredetileg Nonn György: Hazafiság, nemzetköziség. Kossuth, Budapest, 1981.) Együtt a nemzetiségekkel. Nemzetiségi politika a mai Magyarországon. Kossuth, Budapest, 1984. 152–153.
21. Kóvágo László: A nemzetiségi kérdés Magyarországon. (Eredetileg: Társadalmi Szemle, 1982. 5.) Együtt a nemzetiségekkel. Nemzetiségi politika a mai Magyarországon. Kossuth, Budapest, 1984. 174–179.
22. Fodor Péter: Nemzetiségi politikánk elvei és gyakorlata. Pártélet, 1983. 6. Együtt a nemzetiségekkel. Nemzetiségi politika a mai Magyarországon. Kossuth, Budapest, 1984. 199–209.
23. i.m. 205.
24. Krupa András: A nemzetiségi lét Békésben. (Kritika, 1983. 9.) Együtt a nemzetiségekkel. Nemzetiségi politika a mai Magyarországon. Kossuth, Budapest, 1984. 223.
25. Mészáros György: Nemzetiségi könyvkiadásunk tíz éve. (Könyvvilág, 1983. 9.) Együtt a nemzetiségekkel. Nemzetiségi politika a mai Magyarországon. Kossuth, Budapest, 1984. 252–256.
26. Grin Igor: A szlovák-román bázismúzeum tevékenysége és szerepe a nemzetiségi kultúrában. (A II. Békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia Előadásai. II. Budapest, 1983.) Együtt a nemzetiségekkel. Nemzetiségi politika a mai Magyarországon. Kossuth, Budapest, 1984. 266–271.
27. Maga a Kovács Margit Múzeum alapítása, léte és ma már elképzelhetetlen sikere a hetvenes-nyolcvanas években sem értelmezhető a Kádár-kor és a folklorizmus sajátos kapcsolata nélkül. A téma külön tanulmányt érdemelne. Annyi jelzendő, hogy a különösebb szentendrei kötődésekkel, és semmilyen néven nevezhető szentendrei gyökerekkel sem rendelkező Kovács Margit 1972-ben kapott önálló gyűjteményt Szentendrén, amikor a városka már a rendszer kirakatvárosává, illetve belföldi turisztikai Mediterrán-pótlékká nőtte ki magát. Kovács Margit életművének kvalitásait nem érintve annyi megjegyezhető, hogy az önmagában megtestesítette a két világháború közti korszak népies és népszerű műfajai és a Kádár-korszak kultúrpolitikája közti kontinuitást. A Kovács Margit Gyűjtemény, majd Múzeum hamar az ország leglátogatottabb kiállítóhelyévé vált, ahova rendre elvitte a külügyminisztérium protokoll-osztály a neves (főként nyugati) hivatalos vendégeket. Kende Tamás: A Dunakanyar kapuja – Egy idegenforgalmi központ konstrukciója a Kádár-korban. Acta Museologica Hungarica III. SZNM, h.n. (Pozsony), 2010. 61–96.
28. Kóvágo László: Nemzetiségek a mai Magyarországon. Kossuth, Budapest, 1981. 147–148.
29. Kóvágo László: Nemzetiségek a mai Magyarországon. Kossuth, Budapest, 1981. 153–158.
30. Tilkovszky Loránt: Nemzetiségi politika Magyarországon a 20. században. Csokonai, Debrecen, 1998. 151–162.
31. Lásd például Gyivicsán Anna: Az anyanyelv és kultúra értékrendjének változása a kiskőrösi szlovákoknál. In. Uő. – Kozma Mihály – Győri-Nagy Sándor – Szász János András: A magyarországi nemzetiségek kulturális, tudati jellemzői. Budapest, 1985. 9–57. különösen 44–50.; Kozma Mihály: Román nemzetiség magyar környezetben. I.m. 59–112.; Győri-Nagy Sándor: Nyelvállá-

- pot és nemzetiség tudat Brennebergbánya (Brenneberg) németajkú lakossága körében. I.m. 113–205. vö. Homišinová, Mária: Identitás, nyelvhasználat, asszimiláció. Etnikai folyamatok magyarországi kisebbségi családokban. MTA Kisebbségkutató Intézet – Gondolat, Budapest, 2008. A szociológiai kutatás a folyamat végét mutatja be.
32. A „rezervátum” fordulat ebben az esetben saját szerzemény. Eredetileg a Szentendre történetét feldolgozó monográfia előtanulmányainál bukkantam rá egy 1997-ben megjelent szerb tanulmányban arra a kitéételre, amivel a szerző az 1976-ban meghalt Huzsvik Györgyöt a szentendrei szerbek utolsó mohikánjaként említette a helyi szerbek arcképcsarnokában (”osztao je u Szentandreji kao poszedni Mohikanac”). Bikar, Fedora: Szrbi u Szentandreji. Rad Muzeja Vojvodine. 39. Novi Szad, 1997. 304.
33. Pest Megyei Levéltár (a továbbiakban PML.) XXXV. k 51. 2/9. ő.e
34. PML. XXXV. k 51. 2/12. ő.e.
35. PML. XXXV. k 51. 2/32. ő.e.
36. PML. XXXV. k 51. 2/127. ő.e.
37. PML. XXXV. k 51. 2/165. ő.e.
38. A fantomtömegeket mint a konszolidált Kádár-korszak redisztribúciós „játékainak” fontos rituális hivatkozási elemét, ezek szerepét a nagyszerű szociológus, Szalai Erzsébet írta le szellemsen. Szalai Erzsébet: A hatalom metamorfózisa? In Miszlivetz Ferenc, szerk.: Kultúra és társadalom egy új korszakban. Pesti Szalon – Savaria University Press, Budapest – Szombathely, 1993. 17–30.; vö. uő: Gazdasági mechanizmus, reformtörekvések és nagyvállalati érdekek. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1989.; uő.: Az első válaszkísérlet. A létezett szocializmus – és ami utána jön... Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2004.
39. Dupcsik Csaba: „Cigánykép(telenség)ek” Beszélő, 2004. 2–3. sz. 74–86.; Dupcsik Csaba: A magyarországi cigányvizsgálatok cigányképe. In Neményi Mária - Szalai Júlia (szerk.): Kisebbségek kisebbsége: a magyarországi cigányok emberi és politikai jogai. Budapest, Új Mandátum 2005. 255–277.; Sággy Erna: Cigánypolitika Magyarországon az 1950–1960-as években. Múltunk, 2008. 1. sz. 273–308.; Sággy Erna: Cigánypolitika Magyarországon 1945–1961. Regio, 1999. 1. sz. 16–35.; Majtényi György: Állami segítség vagy erőszakos asszimiláció? Az 1945 utáni roma történelem forrásairól és értelmezéséről. In Márfi Attila (szerk.): Cigánysors. A cigánység történeti múltja és jelene. I. Pécs, 2005. 121–132.;
40. PML. XXXV. k 51. 2/203. ő.e.
41. Zelnik: i.m. 67–90.
42. Zelnik: i.m. 82.